

7. Доманицький В. Культурно-историческое значение поэзии Т. Г. Шевченка // Крымский курьер. — 1902. — 26 февр. (№51).
8. Чистому сердцем. Пам'яті Василя Доманицького. Перевид / за ред. В. Т. Поліщука. — Черкаси, 2010. — 174 с.
9. Доманицький В. Т. Шевченко в литературе и искусстве... / В. Доманицький // Киевская Старина. — 1904. — Т. 84. — № 2. — С. 77-80.
10. Шевченко Т. Кобзарь. Друге видання / Т. Шевченко. — СПб., 1908. — 636 с.

This article analyzes labor shevchenkoznavchi labor Domanytskoho, in particular his article "A critical investigation on the text «Kobzar» Shevchenko" (1906).

Key words and word-combinations: national weight, Ukrainian revival, analytical criticism, scientific integrity.

Отримано: 26.06.2011 р.

УДК 821.161

Я. О. Поліщук

*Ягеллонський університет, Краків,
Національний університет «Острозька академія»*

ВАСИЛЬ СТУС, ШІСТДЕСЯТНИКИ І УКРАЇНЬСЬКА ІДЕЯ

У статті аналізується позиція Василя Стуса в контексті руху шістдесятників та сучасної переоцінки цього явища. Василь Стус виявив стратегічне розуміння завдань свого покоління. Він тяжів до культурної універсальності в поезії. Завдяки цьому поетові вдалося зберегти авторитет та стати феноменом для пізніших поколінь.

Ключові слова: культура, традиція, творчість, покоління, культ, колоніалізм, українська ідея.

Сьогодні творча постать Василя Стуса видається чи не найбільш універсальною на тлі його покоління й руху шістдесятників у цілому. Очевидно, що такий універсальний вимір забезпечується діалектичним поєднанням розуміння національної ідеї та культурної традиції в найширшому значенні слова. Одне з найскладніших питань — як поетові вдалося органічно вписати національний світогляд в універсальний культурний смисл, що визначає пафос його творчості в цілому.

Шукаючи відповідь на це питання, неминуче вдаємося до різноманітних контекстів. Передусім — до формації шістдесятників з характерною для неї спробою повернення до національного ґрунту та, з іншого боку, з тенденцією до модернізації нашої культури після тривалої сталінської стагнації. Якою мірою вдалося шістдесятникам виконати подібні завдання — проблема, яка досі є предметом гострих суперечок. Не випадково в останні роки виразно зазначилася спроба критичного перегляду „хрестоматійного” шістдесятництва, тобто слухності його репрезентації в класичному каноні української культури. Така критична рецепція ролі цього покоління у культур-

ному поступі українства характерна не тільки для молодших дослідників [4], вона присутня і в працях відомих учених. Так, В. Агеєва у новій книжці ідентифікує шістдесятників більше з офіційним соціалізмом, ніж із філософією бунту та спротиву [1].

З іншого боку, всякі спроби позбавити шістдесятників культового значення наштовхуються на різке несприйняття старшого покоління: найкращим свідченням цього може бути новий роман Ліни Костенко, в якому чимало полемічних ескапад присвячено згаданій позиції [6]. Авторка представляє тут своє покоління як останніх борців за Україну, акцентуючи на ідеї спротиву ворожому оточенню. Логіка її міркувань виражається у словах одного з героїв (батька оповідача, який, власне, є одним з шістдесятників): „... Коли Україна поневолена, змучена, але бореться, то вона є. А коли вона ось така ніби вільна, ніби незалежна, а насправді невизначена, хистка, компромісна, то вона вже не спроможна бути” [6, с. 296].

Чому ж тоді відбувається переоцінка патріотичної діяльності шістдесятників? Гадаємо, вона перебуває у прямому зв'язку з осягненням зрілості сучасною українською культурою, яка поступово виходить, незважаючи на численні труднощі, зі стану колоніальних ілюзій. Варто оцінити, як змінюється рецептивний горизонт наших сучасників в оцінці минулого. Ще недавно, у 1990-х роках, як пише Т. Гундорова, Василя Стуса й шістдесятників сприймали як „ідеальне втілення героїзму та нонконформізму” [3, с. 27]. Проте пізніше почалася своєрідна реанімація богемного героя, різновиду західного гіпі, хоч не позбавленого українського патріотизму. На зламі тисячоліть відбулося знаменне розвінчання шістдесятників: з огляду на свою пасивність та безініціативність у сучасних умовах вони втратили авторитет в очах молодого покоління.

Найбільш радикально відображає цей процес Олесь Доній, який говорить навіть про символічну „смерть шістдесятників”. Очевидно, мається на увазі втрата топосу авторитетності у сприйнятті молодих: „Злам тисячоліть зруйнував міт про шістдесятників. Це був міт про інтелектуалів, що не бояться засвідчити свою позицію. Їх не було багато. Їхньою зброєю була не агресія, а талант. А на вістрі їхньої зброї було Слово. І все, що їм треба було робити, — це лише те єдине, що вони вміли, — не мовчати. І ось коли суспільство як ніколи потребує голосу моральних авторитетів, всі раптом оніміли” [4].

Звернемо увагу, що О. Доній не береться переоцінювати колишніх заслуг шістдесятників. Йому ідеться про їхню позицію в умовах сучасного згортання державницьких процесів, причому цей процес здійснюється фактично руками представників того самого покоління, яке декларує себе бунтарями й дисидентами. Можливо, претензії молодих надто категоричні, проте не можна не визнати логіки в їхньому оскарженні попередників. Так, О. Доній обґрунтовує „смерть шістдесятників” цілком конкретними причинами конформізму та бездіяльності тих, кого прийнято вважати моральними лідерами й авторитетами нашого суспільства:

„...Умирають старі авторитети. Що, хіба не розумів Микола Жулинський, що на партгоспактиві у Жовтневому палаці Пустовойтенко

і Суркіс виглядатимуть природно, а особисто він — жалюгідно? А де ж Іван Драч? Окрім міністерського портфеля, здається, він обіймає ще й посаду голови Конгресу української інтелігенції... Чи, може, українська інтелігенція з усіх різновидів політичної кризи реагує лише на мовне питання, а решту часу займається відрощуванням бороди? Чорт візьми, а безпортфельні Іван Дзюба та Мирослав Попович чого боятися? Хто тут ще претендував бути моральним авторитетом? Агов!!

Шістдесятництво було міфом. Міфом про інтелігенцію. І деградація шістдесятництва сприяє остаточній деградації інтелігенції в старому розумінні” [4].

Василь Стус залишається однією з поодиноких постатей, яких не торкнулася згадана критика покоління. Мабуть, не тільки через те, що, померши передчасно, він зберіг свій моральний авторитет. Певно, також тому, що життєва постава і творчість Василя Стуса органічно поєднує ті чинники, які не вдалося поєднати його сучасникам: національне й загальнолюдське, традиційне і новаторське. Учені доводять межовий стан українського психотипу, що упродовж віків розвивався в умовах „периферичного геополітично межового положення України як переходної смуги поміж Сходом і Заходом” [17, с. 54]. Унаслідок цього найбільш впливові європейські ідеології (середньовічна схоластика, ренесанс, просвітництво) мали в Україні відносно слабкий та запізнений відгук. З іншого боку, в моменти великих випробувань європейські ідеї виразно давали про себе знати й стали неодмінним культуротворчим чинником в Україні, як про це переконливо свідчать досягнення українського бароко чи романтизму. Полеміка щодо європоцентризму української свідомості триває до сього часу, проте нині вона носить здебільшого публіцистичний, політизований характер.

Інакше було в часи В. Стуса. Слід наголосити, що в пізньорадянський період оциденталізм, тобто європейська культурна орієнтація, однозначно сприймався як бунт проти влади й політичного режиму. Щоправда, сама ідея хрущовської „відлиги” була також запозичена із Заходу. Більше того, часткова реконструкція сталінської моделі правління виявилася необхідною умовою збереження самої держави СРСР та сфери її політичного впливу. „Західний світ якраз вступав в еру чергової модернізації, пов’язаної з розвитком науково-технічної революції. „Змагання двох систем” вимагало нових темпів, нових імпульсів у розвитку радянського суспільства, прискорення економічного поступу, підвищення життєвого стандарту. В інтересах самозбереження тоталітарної системи мало відбутися реформування певних її структур, звільнення від тягаря надцентралізму, майже повної самоізоляції і духовної скутості” [2, с. 13]. Цим закладалася певна інтрига, яка викликала непорозуміння навіть у партійно-ідеологічних програмах, не кажучи вже про суб’єктивні трактування майстрів культури. Адже замість суворої ізоляції й сталінської „залізної завіси” було офіційно проголошено відкритість до контактів з Заходом. Проте одночасно такі контакти суворо регламентувалися й контролювалися спецслужбами [2, с. 27]. Це драматичним чином відбилосся на долі тих, хто щиро повірив у партійні

гасла, причому не тільки громадян СРСР, а й представників Заходу, перейнятих духом вільнодумства й лівацькими настроями.

Ліберальна хвиля окришила молодих українських інтелектуалів. У становленні їхнього світогляду західний чинник відіграв дуже важливу, якщо не визначальну роль. Утримуємось тут від однозначного висновку, оскільки й шляхи шістдесятників невдовзі розійшлися, виразно засвідчивши дві орієнтації та спровокувавши розкол самого руху. Якщо в одному випадку бунт покоління легко вдалося локалізувати, повернувши молодих творців — не без владної нагінки — в лоно офіційної радянської культури (І. Драч, Д. Павличко, Б. Олійник), то в іншому, навпаки, сила ліберальних ідей виявилася більшою за страх та репресії й породила українське дисидентство (І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус, І. Калинець). Відповідно, в русі шістдесятників проявилися дві відмінні ідеологічні тенденції, які лежать в основі згаданого розколу. Якщо в першому випадку основою світогляду було опертя на власну фольклорно-історичну традицію, зокрема прагнення реалібітувати її замовчані сторони, то в другому — переконливе західництво, усвідомлення того, що лише через збагачення досвідом Окциденту можна забезпечити повноцінне функціонування власного, національного культурного продукту.

Чітке ідеологічне обґрунтування такої стратегії культуротворення маємо в есеї Василя Стуса „Феномен доби” (1970). Зі змісту твору можна виснувати, що поет на той час цілком свідомо підходив до проблеми впливів, а також глибоко розумів сутність національного в мистецтві. Він подолав рецидиви загумінкового мислення, характерні для інших шістдесятників (дехто з них не позбувся таких рецидивів і до сьогодні, незважаючи на солідний 75-80-річний вік). Тривогу В. Стуса викликала уривчастість, перерваність національного руху в минулому. Свідченням того були долі багатьох творців, яких „природна енергія, хоч яка часом і значна, витрачалася на консервацію втраченої старовини, спробу створити якийсь паралельний світ, світ-замінник: це була сила для катування себе споминами і протезуванням четвертованої української реальності. І сто, і двісті, і більше років наш інтелігент тільки те й робив, що творив усе спочатку. То була сама тільки ілюзія творення. Хто доробляв свого віка, бачив провалля зразу ж позаду себе, а той, що тільки-но приступав до роботи, бачив це провалля під ногами попереду. Наша історія — це все і завжди спочатку, якась постійна гоїдання на одному й тому ж місці, мертва хвиля еволюції” [14, с. 6]. Усвідомлення кризи національного духу як перерваної традиції — дуже важливе для подолання колоніальних комплексів. Недаремно цю проблему так гостро ставили найвидатніші представники української інтелігенції ХХ століття [9; 5, с. 181].

Іншу заввагу стратегічного значення фіксуємо на сторінках таборового зошита Василя Стуса (1980-1982). З нагоди бучного святкування 1500-ліття Києва (ювілею, як виявилось, також вигаданого в партійних кабінетах для самовеличання владної верхівки) Стус роздумує над історичною долею України, котра віками почувалася роздертою поміж двома цивілізаціями і не знаходила сил, аби відстояти власну іден-

тичність. Свою країну він вважає „найсхіднішою частиною Заходу”, що дуже прикметно. І з позицій її органічного окциденталізму трактує трагедію загубленості й роздвоєності України. „Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства. Здається, що пасеїстичний дух православ'я тяжким каменем упав на молоду невизрілу душу народу — призвів до жіночості духу як атрибуту нашої духовності” [13, с. 164].

Захід видавався поетові привабливий тим, що давав досконалі приклади плекання традиції, і на цьому ґрунті найчастіше народжувалися великі літератури, великі художники, що зажили світового визнання [18]. Отже, ламання штучних, витворених колоніальним досвідом та його наслідком — самоізоляцією, загумінковістю — бар'єрів Василь Стус вважав стратегічним завданням українства. Очевидно, він добре здавав собі справу з того, що подібні гасла висловлювались не вперше: вони вже надихали попередників — від П. Куліша до М. Хвильового, проте ніколи не були реалізовані вповні, доки українська культура не могла виборساتися з колоніальної тіні, зі становища „внутрішнього колоніалізму” [20, с. 32].

Контакт із західною культурою допоміг шістдесятникам позбутися свого проклятого „безґрунтянства”, на яке вони були причетені самим фактом існування в умовах комуністичного режиму з його загальною цензурою, ортодоксійністю, атеїзмом. У європейській культурній традиції вони змогли знайти точку оперття, відкидаючи щойно спрофановані сталінсько-совєтські цінності [5, с. 182-184]. Більше того, настанова на західну культуру виявилася тим шляхом, який вів до взаємного розуміння та солідарності, причому не ціною зречення свого, рідного, а ціною збагачення й пізнання того спільного коріння, яке єдне Україну з Європою, а передовсім християнського етосу. Таким чином шістдесятники змогли подолати ту соціокультурну ізоляваність, яка загрожувала приглушити їхній творчий дух, змогли утримати в собі свідомість творення в системі універсальних вартощів, що вже було сміливим проривом — від тоталітарних координат до вільного мислення. Очевидно, що процес цей був реалізований лише частково, він і досі лишається відкритим, уже для нового покоління творців нашої національної культури.

Свого часу Євген Сверстюк написав знаменний есей „Шістдесятники і Захід” (1991), в якому спробував підсумувати власний і своїх ровесників інтелектуальний досвід [11]. Текст цей подвійно цікавий, адже він є не лише спробою постановки й наукового осмислення актуальної проблеми, а й живим свідченням одного з суб'єктів того процесу, який описує автор. Есей Є. Сверстюка відбиває і характерну мотивацію новочасного українського західництва, і його специфічний (обмежений, ясна річ, фрагментарний) характер [11, с. 32]. В окремих висновках можна не погоджуватися з автором, бо видається, що він власні погляди трактує як загальне переконання цілого покоління, що виглядає певним перебільшенням. Однак загалом стаття „Шістдесятники і Захід” добре репрезентує основні аспекти зустрічі різних культур, що призводили не тільки до взаємозближення, а й до кращого, ґрунтовнішого пізнання власної на-

ціональної ідентичності. З іншого боку, це слугувало поновленню розірваного зв'язку поколінь української інтелігенції, через що „припинився процес розвитку по висхідній” [5, с. 181].

Таким чином, у творах західних інтелектуалів шістдесятники знаходили не тільки продуктивні ідеї, якими варто було захоплюватись. Вони передовсім сприймали шкалу моральних цінностей, яку яскраво й переконливо втілювала західна класика. Інакше важко було би пояснити масовий інтерес до культури Заходу, що навіть перетворився на моду 50-60-х років. І вже зовсім неможливо було би без урахування цього чинника витлумачити стоїчну позицію „маленької шопти” дисидентів, котрі, чудово усвідомлюючи малосильність свого протесту, все ж наважилися бунтувати проти системи, платити за це роками й навіть десятиліттями поневірянь та репресій. Їх надихала романтична ідея бунту свідомого індивіда проти загального зла, ідея протистояння, яке стало самодостатньою життєвою позицією, безоглядно до наслідків бунту.

Приклад Василя Стуса — один із найбільш переконливих у цьому ряду. Поет черпав із західної культури багато, і в цьому збігаються свідчення його друзів та біографів — Івана Дзюби [12; 15-21], Михайла Хейфеца [2, с. 212-219], Дмитра Стуса [15, с. 245, с. 254] та ін. [19, с. 17]. Так, колосальну ерудицію Стуса в галузі світової літератури, літературознавства, історії, філософії заважував Михайло Хейфец, який товаришував з поетом у в'язниці. Він згадував: „Я не зустрічів у своїм житті тоншого знавця творчості Камю — він прочитав і проаналізував усе, що написав француз (пам'ятаю, що найбільше йому подобалася славнозвісна „Чума”). Але найулюбленішим Стусовим письменником виявився зовсім невідомий мені тоді Г. Гессе, а з його романів — „Гра в бісер” [Das Glasperlenspiel]. У цій книзі були ніби власні Стусові роздуми про найголовніше в його бутті — про поезію й життя, про їх відповідність і несполучність. З європейських поетів Василь знав „від дошки до дошки” свого улюбленого Рільке” [2, с. 218].

Очевидно, нам не йдеться про вказування тут імовірних впливів на творчу свідомість поета, хоча такі впливи мали місце, і він сам охоче до них признавався. Важливіше інше: спираючись на західну інтелектуальну традицію, передусім на філософську думку Гайдеггера, Камю, Сартра, Василь Стус здобував власну неповторну самість, завдяки якій він як автор легко впізнаваний. Він потрапив органічно, без котурнів поєднати два творчі світи — європейську дисципліну мислення й вірша, оперту на багату й тривалу традицію, та українську чуттєво-емоційну поезію, значною мірою ще невідрафіновану в слові, що провокувало поета на характерні експерименти з мовою і тропікою (також легко впізнавані як його авторське „клеймо”). Це поєднання забезпечило той ідеальний горизонт, який розчиняє локальне й колоритне в загальному й універсальному та перетворює поезію у своєрідну „космічну музику”:

Світ не здолає диво розпізнати,
він гнівиться. І вже по ньому знати —
то біль життя — предтеча веремій [12, с. 368].

Один зі стереотипів сприйняття зводиться до того, що його вважають за „українського Рільке”, як стверджує Марко Павлишин [19, с. 83; 7, с. 159]. Але це лише спосіб потрактувати „інакшість” Стуса, яку в звичайних окресленнях важко собі усвідомити. Автор „Палімпсестів” постає перед нами як справді унікальна особистість: ані особливості середовища його безпосереднього спілкування, ані поколіннєві ознаки не годні цю інакшість уповні репрезентувати. Критики говорять про „екзистенційний герметизм” (Юрій Шевельов, Агнешка Корнєєнко), навіть про самоізоляцію поета стосовно свого інтелектуального покоління [19, с. 17], що й становить таємницю його знаменитого „себенаповнення”.

Тим часом покоління шістдесятників лише частково втілило свою ідеологічну програму. І справа не тільки в тому, що владі вдалося легко розколоти цей рух на окремі течії, легітимізуючи тим самим творчість значної частини бунтарів 1960-х. Зрозуміло, що не всі були народжені героями. Проте і в дисидентських колах виявилися ознаки обмеженості цього суспільного явища. Сильною стороною дисидентського руху було базування на суворих моральних засадах, тобто чіткій внутрішній стрижень. Проте дисиденти не змогли вийти поза рамки вузького кола взаємничених, не змогли консолідувати ширші кола суспільства. Як пише сучасний дослідник, „дисидентський рух був зрозумілим за змістом і мотивами, індивідуалістичним, слабо структурованим, відкритим і внаслідок цього — практично незламним. Він був феноменальною відповіддю на виклик часу. Відповіддю одинаків, які стали одинокими і друзями, на грізний виклик сильної, самовдоволеної держави, котра зневажала геть усіх” [8].

Позиція Василя Стуса видається феноменальною на тлі ідейно-світоглядних пошуків його сучасників. Допіру нині пізнаємо масштабність постаті автора „Палімпсестів”. Вихід із глухого кута провінційної самоізоляції виявляється можливий лише через прилучення до європейської традиції, через культивування універсальних естетичних вартостей. Стус це глибоко розумів, і таке розуміння вповні реалізував у власній творчості, яка безпосередньо кореспондує зі світовою літературою, втілює універсальні образи й мотиви [16, с. 35-37; 10, с. 186], що зрозумілі кожному читачеві, вихованому в системі західної культури, яка, своєю чергою, стала основою культури світової. Поетові, на відміну від більшості представників його покоління, вдалося уникнути плиткового розуміння завдань національної культури, а також зберегти високий моральний авторитет. Його стратегічна настанова виявилася не тільки слушною, а й провидчою. Вона надалі вказує українській літературі властивий шлях, незважаючи на триваючу розгубленість та перманентний стан дезорієнтованості й кризи в нашому суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Агеєва В. Апологія модерну: обрис ХХ віку: статті та есеї / Віра Агеєва. — К. : Грані-Т, 2011. — 408 с.
2. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / упор. і зредагували Осип Зінкевич і Микола Француженко. — Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1987. — 464 с.

3. Гундорова Т. Симптоматика „хворого тіла” / Т. Гундорова // Критика. – 2010. – Ч. 7-8. – С. 26-29.
4. Доній Олесь. Смерть шістдесятників / Олесь Доній // Поступ (Щоденна львівська газета). 2001. – 9 лютого. – Режим доступу: http://postup.brama.com/010209/23_2_3.html.
5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років / Георгій Касьянов. – К. : Либідь, 1995. – 224 с.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. Павлишин Марко. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса / Марко Павлишин ; вст. стаття І. Дзюби // Канон та іконостас : літературно-критичні статті. – К. : Час, 1997. – С. 157-174.
8. Подраб'янек Александр. На зломі епох. Дисиденти. – Режим доступу: <http://www.zgroup.com.ua/print.php?articleid=3333>.
9. Поліщук Ярослав. Проблема перерваної традиції та українська поезія 1920-30-х років / Ярослав Поліщук // Сучасність. – 1999. – № 10. – С. 76-82.
10. Райбедюк Галина. Парадигма тіла в проблемному полі художньої антропології В. Стуса / Галина Райбедюк // Історико-літературний журнал. – Одеса, 2010. – № 17. – С. 178-187.
11. Сверстюк Євген. Шістдесятники і Захід / Євген Сверстюк // Блудні сини України. – К. : Знання, 1993. – С. 23-33.
12. Стус Василь. Вибране / Василь Стус ; упор. Д. Стус ; передм. І. Дзюби. – К. : Факт, 2003. – 432 с.
13. Стус Василь. Листи до сина / Василь Стус ; упор. О. Дворко і Д. Стуса ; передмова Д. Стуса. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 192 с.
14. Стус Василь. Феномен доби (Сходження на Голгофу слави) / Василь Стус ; підгот. тексту С. Гальченка та Д. Стуса. – К. : Тов-во „Знання” України, вид.-полігр. центр „Знання”, 1993. – 96 с.
15. Стус Дмитро. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус. – К. : Факт, 2004. – 368 с.
16. Яструбецька Г. Концепція збірки „Палімпсести” В. Стуса / Галина Яструбецька // Слово і Час. – 2010. – № 9. – С. 30-38.
17. Українська душа : зб. наук. праць / [відпов. ред. В. Храмова]. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
18. Kuźma Erazm. Mit Orientu i kultury Zachodu w literaturze XIX i XX wieku / Erazm Kuźma. – Szczecin : Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Szczecinie, 1980. – 320 s.
19. Poezja Wasyla Stusa / Wstęp, wybór i tłumaczenie artykuływ Agnieszka Korniejenko. – Kraków : Universitas, 1996. – 176 s.
20. Thompson E. M. Trubarurzy Imperium. Literatura rosyjska i kolonializm / Ewa Thompson ; [przekład z ang. A. Sierszulska]. – Kraków : Universitas, 2000. – 376 s.

The author of the article analyses position of Vasyl Stus in the context of motion of generation of 60th and his modern overvalue. Vasyl Stus had the strategic understanding of tasks of the generation. His work develops to universality of cultural senses. Due to this poet it was succeeded to save authority and become sign personality for next generations.

Key words: culture, tradition, poetry, generation, cult, colonialism, Ukrainian idea.

Отримано: 10.07.2011 р.